

Kaarina, Yli-Lemun kartano

Metallinilmaisinkartoitus 8.11.2014

FM Ulla Moilanen

Tiivistelmä

Yli-Lemun kartano on kirjallisten lähteiden mukaan ollut asuttu 1400-luvulla, mutta alueen kasvillisuus voi viitata vielä tätä vanhempaan (rautakautiseen) asutukseen. Alueella on myös käyty kaksipäiväinen Suomen sodan taistelu kesällä 1808. Metallinilmaisinkartoitus kuului Turun työväenopistossa järjestetyn metallinilmaisinharrastajille suunnatun *Arkeologia ja metallinilmais* -kurssin maastoharjoitukseen, jossa opeteltiin löytöjen asianmukaista talteenottoa, löytöpaikan dokumentointia ja löytökontekstin havainnointia. Samalla kartoituksen toivottiin tuovan lisätietoa Lemun taistelusta ja mahdollisesti kartanon alueen varhaisemmasta asutushistoriasta. Myös taistelussa kaatuneiden hautapaikan paikantamista yritettiin. Kartoitettava alue sijaitsi hevoslaitumena käytetyllä hakamaalla ja lehtometsässä. Kaikki esiin saadut löydöt olivat resentejä ja koostuivat maatalousjätteestä, lukuun ottamatta yhtä sulaneen lyijyn kappaletta, joka saattaa liittyä taistelun aikaiseen ammusten valamiseen. Myöskään hautapaikkaan viittaavia merkkejä ei löydetty.

Sisällysluettelo

Arkisto- ja rekisteritiedot	4
Sijaintikartta	5
1. Johdanto	6
2. Tutkimusalue ja sen tutkimushistoria	7
3. Kenttätyö- ja dokumentointimenetelmät	11
4. Havainnot ja yhteenveto	12
Lähteet	15
Kartat	16
Kartta 1: Tutkimusalueet	16
Kartta 2: Löytökohta	17

Arkisto ja rekisteritiedot

Tutkimuskohde:	Kaarina, Yli-Lemun kartano
Peruskartta:	L3324 C1 (TM35-lehtijako)
Koordinaatit:	P 6704314, I 242134 (ETRS-TM35FIN) (Kartanon päärakennus)
Ajoitus:	Historiallinen aika, keskiaika
Tutkimuksen laatu:	Metallinilmaisinkartoitus
Tutkitun alueen laajuus:	Noin 80 x 150 m ja 80 x 30 m
Kenttätyönjohtaja:	FM Ulla Moilanen
Tutkimuslaitos:	Turun työväenopisto/Arkeologia ja metallinilmaisin –kurssi
Tutkimuslupa:	MV/117/05.04.01.02/2014
Aikaisemmat tutkimukset:	Marja Anttila 2003, inventointi/TMM
Aikaisemmat löydöt:	TMM 4440-4447 (v. 1897, tykinkuulia) TMM 4448 - 4450 (v. 1897, lyijykuulia) TMM 6505:1 1900 (v. 1900, lyijykuula) TMM 8299 (v. 1909, kanuunankuula) TMM 10980:1-2 (v. 1923, kanuunankuulia) TMM 14905:1-4 (v. 1954, tykinkuulia)
Löydöt:	-
Alkuperäinen raportti:	Museoviraston arkisto
Raportin kopiot:	Varsinais-Suomen maakuntamuseo, Turun yliopisto, Turun työväenopisto

Lyhenteet

KA	Kansallisarkisto
MJR	Muinaisjäännösrekisteri
TMM	Turun maakuntamuseo
TYA	Turun yliopisto, arkeologia

Kansikuva: Anne Aho ja Matias Saari tutkimusalueella 1. Kuva: Ulla Moilanen.

Sijaintikartta

Mk 1: 80 000

Taustakartta © Maanmittauslaitos

1. Johdanto

Kaarinan Yli-Lemun kartanolla järjestettiin 8.11.2014 Turun työväenopiston *Arkeologia ja metallinilmais*in –kurssiin kuuluva maastoharjoitus. Tutkimus sisälsi metallinilmaisinkartoituksen Suomen sodan aikaisella taistelupaikalla ja mahdollisella sotilashautausmaalla. Tarkoituksena oli hankkia lisätietoa vuonna 1808 käydystä Lemun taistelusta, yrittää paikantaa taistelussa kaatuineiden hautapaikkaa ja mahdollisesti hankkia lisätietoa Yli-Lemun kartanon keskiaikaisesta tai rautakautisesta asutushistoriasta. Lisäksi maastoharjoituksen tarkoituksena oli opettaa metallinilmaisinharrastajille löytöjen asianmukaista talteenottoa, löytöpaikan dokumentointia sekä löytökontekstin havainnointia. Tutkimus toteutettiin yhden päivän aikana 8.11.2011 Museoviraston tutkimuslupapäätöksen (MV/117/05.04.01.02/2014) mukaisesti. Kartoitusta tehtiin kahdella erillisellä alueella, joiden koot olivat noin 80 x 150 m ja 80 x 30 m.

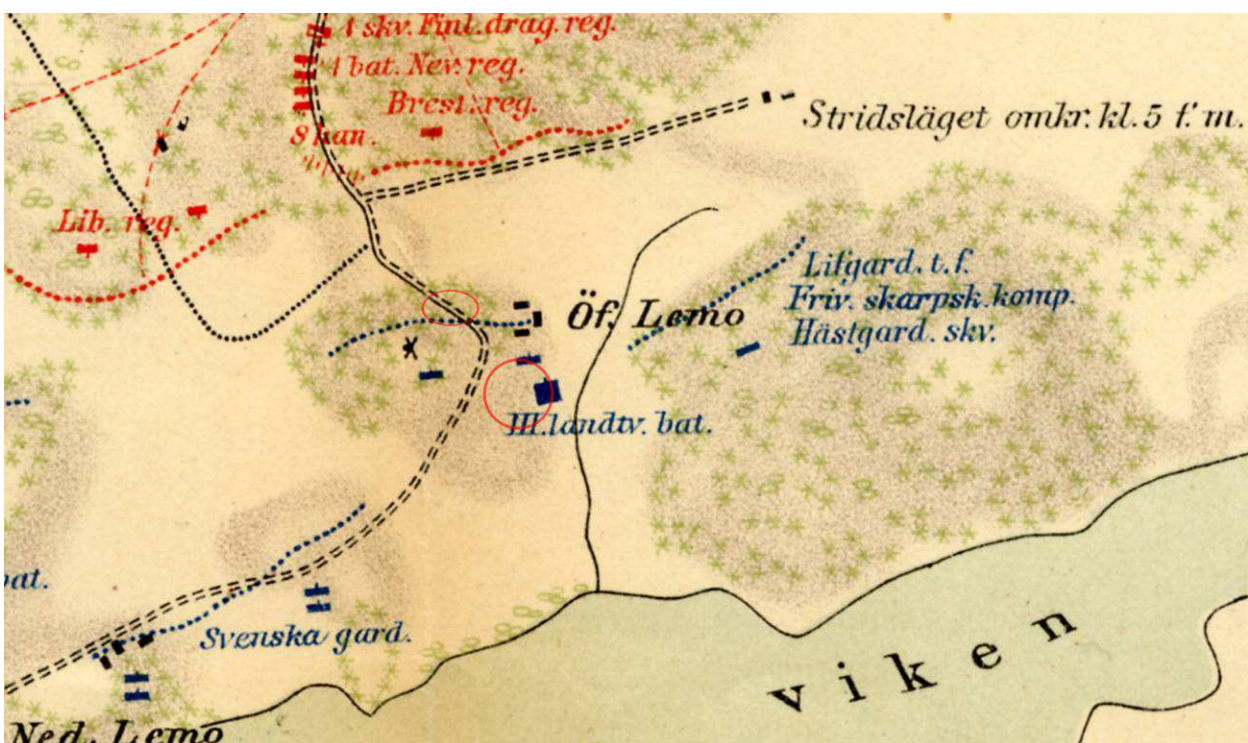
Kenttätöön johtajana toimi FM Ulla Moilanen, dokumentointi- ja ohjausapuna Lassi Närväinen ja Elissa Ernst. Metallinilmaisinkartoituksesta vastasivat kurssin osallistujat ja heidän tapahtumaan mukaan tulleet perheenjäsenensä: Anne Aho, Kari Aho, Miia Aho, Jaana Airola, Liisa Hyvönen, Helka Julku, Lucia Kivimäki, Ulla Kivimäki, Timo Lautala, Marja Peltomäki, Maria Pulli, Kaija Pyykkö, Veikko Pöllänen, Kaisa Repo-Lehtonen, Hannu Roslakka, Paula Ruusu, Matias Saari ja Salme Vänttinen. Ulla Moilanen vastasi jälkitöistä ja raportin kirjoittamisesta. Yhteistyötä tehtiin Varsinais-Suomen maakuntamuseo kanssa, joka tarjosi tiloja jälkitöitä varten. Kaisa Lehtoselta saatiin lisäksi apua maastotyön esitöiden valmisteluissa. Maastossa Yli-Lemun kartanon omistaja Heidi Limnell kertoi alueeseen liittyvästä kansanperinteestä. Tutkimuksesta on tehty haastattelu Kaarina-lehteen (ilmestyminen 3.12.2014 tai 10.12.2014).

Kenttätöitä tehtiin viileässä, vain muutaman lämpöasteen poutasäässä. Keli oli kuiva ja havainnointiolosuhteet hyvät. Muutama päivä aikaisemmin oli satanut hieman lunta, mutta lumi oli ehtinyt sulaa pois, eikä maa ollut vielä roudassa.

1. Tutkimusalue ja sen tutkimushistoria

Yli-Lemun kartano sijaitsee Kuusistonsalmen pohjoisrannalla, kallioisella kumpareella alavien peltoaukeiden keskellä. Kohteella ei ole tehty arkeologisia tutkimuksia vuoden 2003 (Anttila/TMM) inventointia lukuun ottamatta. Vuoden 1998 (Lehtonen/TYA) Kaarinan muinaisjään-
nösinventointi ei ulottunut Yli-Lemun kartanon alueelle. Ensimmäiset kirjalliset maininnat paikan omistajista ovat vuodelta 1410, mutta alueella kasvava tumma tulikukka voi viitata myös tätä vanhempaan (rautakautiseen) asutukseen (Ristimella 2007).

Kesäkuussa 1808 Lemussa käytiin kaksipäiväinen Suomen sodan taistelu, jonka kulku tunnetaan historiallisten lähteiden perusteella hyvin (mm. Lappalainen et al. 2008: 119-121). Ruotsalaiset nousivat maihin Ala-Lemussa illalla 19.6.1808 ja alkoivat rakentaa kenttävarustusta, josta on edelleen jäljellä vallituksia ja tykkipattereita (MJR 1000002063). Seuraavana päivänä ruotsalaiset asettuivat pitkään muodostelmaan Ala-Lemun ja Yli-Lemun kartanoiden väliselle alueelle, ja kohtasivat pohjoisesta saapuvat venäläisten joukot (kuva 1). Taisteluun osallistui ruotsalaisen puolella noin 2 500 ja venäläisten puolella noin 3600 sotilasta. Yli-Lemun kartanolla tiedetään taistelun aikana olleen ainakin ruotsalaisia henkikaartilaisia ja tarkka-ampujia (Lappalainen et al. 2008: 121). Taistelu päättyi ruotsalaisten vetäytymiseen (Vilppo & Saressalo 1986), minkä jälkeen Yli-Lemuun jäi kaksi venäläistä komppaniaa reserviksi (Lappalainen et al. 2008: 117-121).

Kuva 1. Lemun taistelun vaihetta 2 kuvaava kartta. Tutkimusalueet sijoittuvat punaisilla ympyröillä merkityille alueille, joille oli määrätty ruotsalaisten jalkaväkijoukkoja. Ruotsalaisjoukot on merkitty karttaan sinisellä. (Heikki Rantatupa –portaali: Suomen sodan 1808 kartat. Ylä-Lemu 19.6.1808)

Lemun taistelupaikka sijoittuu laajalle Ala-Lemun kartanon ja Härkähaan väliselle viljelykäytössä olevalle peltoalueelle, eikä taistelupaikkaa ole merkitty muinaisjäännösrekisteriin. Laajat taistelupaikat ovat muinaisjäännöksinä vaikeasti määritettävissä olevia, mutta sotilasleirien jäännökset ovat sellaisinaan suojeltuja, sillä niihin liittyy usein maan päälle havaittavissa olevia rakenteita kuten valleja, puolustusrakenteita tai kaivantoja (Niukkanen 2009: 88-90. Taisteluun liittyviä rakenteita tunnetaan Ala-Lemun kartanolta, mutta ei Yli-Lemun kartanon alueelta. Yli-Lemun kartanon pihapiirin välittömässä läheisyydessä sijaitsevat muinaisjäännösrekisterissä olevat kohteet *Yli-Lemun kartanon pihapiiri 1* (1000015310, historiallisen ajan kalliohakkaus), *Yli-Lemun kartanon pihapiiri 2* (MJR 1000015317, puutarhapaviljongin perustukset) ja *Kasarminmäki* (MJR 1000015309, historiallisen ajan kalliohakkaus), (kohteiden sijainnista ja tutkimusalueista ks. kartta 1).

Toinen kartoitetuista alueista sijaitsi Yli-Lemun kartanon päärakennuksen ja pihapiirin S- ja S/SE – puolella (alue 1). Alueen 1 koko oli noin 80 x 150 m. Toinen alue sijaitsi kartanon pihapiirin NW – puolella Kasarminmäen kalliohakkauksen läheisyydessä (alue 2). Alueen 2 koko oli noin 80 x 30 m.

Kuva 2. Alue 1 suuntaan N. Alue on entistä hevoshakaa, keskellä näkyy vanha puistoalue ja siihen liittyvä pengerryys.
Kuva: Lassi Närväinen.

Alue 1 on viime vuosina ollut hevoshakana, eikä sitä ole lähiaikoina viljelty (kuvat 2 ja 3). Alue on suurten kuusien reunustama aukea, jolla kasvaa mm. heinää ja ohdakkeita. Aukean länsiosassa, lähellä terassoitua puistikkoa, kasvaa mm. tummaa tulikukkaa (kuva 4), joka arkeofyyttinä usein indikoi rautakautista asutusta. Kartassa 1 näkyvän puutarhapviljongin ympäristössä oleva alue on vuoden 1855 sotilaskartassa merkitty puistikoksi (kuva 5). Alue 2 on kartanolle johtavan tien E- ja W-puolella, kallioihin ja peltoihin rajautuvaa runsaan humuksen peittämää puistomaista lehtometsää (kuva 6).

Kuva 3. Alue 1 suuntaan S. Alue on entistä hevoshakaa, jota ei ole viime vuosina viljelty. Etelässä ja idässä aluetta reunustavat suuret kuuset. Kuva: Lassi Närväinen.

Joidenkin arvioiden mukaan Lemun taistelussa kaatui noin 400 sotilasta (Hantula 2001), mutta todenmukaisempi arvio on pienempi: ruotsalaisten ja suomalaisten joukoista kaatui 59, venäläistappiot nousivat yhteensä 291 mieheen (Lappalainen et al. 2008: 121), mutta tämä luku sisältäneen myös vangeiksi joutuneet. Kaatuneet on todennäköisesti haudattu yhteen tai useampaan joukkohautaan

Kuva 4. Tulikukka alueen 1 länsilaidalla, lähellä puistoalueen pengerrystä. Kuva: Lassi Närväinen.

Kuva 5. Ote Ala-Lemua ja Yli-Lemua kuvaavasta venäläisestä sotilaskartasta vuodelta 1855. Tutkimusalueet sijoittuvat karttaan punaisilla ympyröillä merkityille alueille. (KA:n digitoitu kartta-aineisto: Turun ja lähialueiden linnoitusten kartta 1855, Naantali - Ala-Lemu VKP-3/1:1)

Kuva 6. Aluetta 2 suuntaan W/SW. Alue sijaitsee kartanolle saapuvan tien molemmin puolin, puistomaisella lehtometsäalueella ja rajautuu kuvassa oikealla näkyviin korkeisiin kallioihin. Näillä kallioilla on 1800-luvun karttojen (kuva 5) mukaan ollut tuulimyllyjä. Kuva: Ulla Moilanen.

taistelupaikan lähistölle, vaikka osa sotilaista onkin voitu kuljettaa muualle haudattavaksi. Kaatuneiden hautapaikkaa on yritetty selvittää vuoden 2003 inventoinnin yhteydessä, mutta siinä ei ole onnistuttu (Anttila/TMM).

Teoksessa Suomen kartanot ja suurtilat I (Jutikkala & Nikander (1941: 192) sotilashautojen kerrotaan sijaitsevan Ylä-Lemun kartanon puistossa. Heidi Limnellin kertoman mukaan puutarhapaviljongin perustusten tienoilla olisi 1900-luvun alussa sijainnut rautaristejä upseerien hautojen merkkeinä. Marja Anttila (2003: 1) kehottaa suhtautumaan kertomuksiin hautojen sijainnista lähdekriittisesti. Anttilan raportissa 2003 mainitaan hautapaikkojen paikantamiseen löytyvän mahdollisesti materiaalia vuoden 1808 sanomalehtiaineistosta, mutta lehtiaineiston tutkimukseen ei vuoden 2014 projektin puitteissa ollut aikaa. Anttilan (2003) havaintojen mukaan peruskallio on Lemussa monin paikoin lähellä maan pintaa, eikä sopivia paikkoja haudoille ole ollut runsaasti. Kirjallisten lähteiden mukaan hautojen sijoittelu on ollut sattumanvaraista ja ne eivät ole olleet kovin syviä (Karttunen 1932: 239). Kasarminmäen kalliohakkauksen pohjois- ja koillispuolella on Ristiniittu-niminen peltoaukea (Anttila 2003: 22). Nimen perusteella hautapaikan osaa voisi etsiä myös tämän alueen läheisyydestä.

2. Kenttätyö- ja dokumentointimenetelmät

Tutkimus aloitettiin alueen 1 eteläpäädyssä. Metallinilmaisinharrastajat jaettiin ryhmiin (kuva 7), joista kukin sai oman N-S –suuntaisen kaistan, jolla ryhmä eteni pohjoisen suuntaan. Alueen pohjoisrajana toimi hevoshaan aita. Puutarhapaviljongin ympäristössä ja alueella 2 ryhmät kartoittivat niinkään omia alueitaan. Kaivaminen suoritettiin kenttälapioilla ja lastoilla, dokumentointimenetelminä käytettiin valokuvausta ja GPS-mittausta. Myös resenttien löytöjen kohdalla harjoiteltiin asianmukaista talteenottoa, löytökohdan merkitsemistä kartalle ja mittaamalla löydölle GPS-piste (ETRS-TM35FIN). Modernien löytöjen löytökohtia ei ole kuitenkaan merkitty enää raportin kartalle niiden runsaan määrän vuoksi. Löytöpaikat peitettiin ja ennallistettiin mahdollisimman siististi, eikä maastoon jätetty kuoppia.

Maaperää pystyttiin havainnoimaan esineiden talteenoton yhteydessä, joten koekuoppia ei kaivettu. Mikäli metallinilmaisimilla olisi saatu talteen keskiaikaan tai rautakauteen ajoittuva

esinelöytö, olisi metallinilmaisimen käyttö alueella lopetettu ja löydön läheisyyteen olisi voitu tutkimuslupapäätöksen mukaisesti kaivaa koekuoppia löytöpaikan luonteen selvittämiseksi. Koekuopilla olisi voitu havainnoida mahdollisia hautoihin tai hautapaikkaan viittaavia merkkejä tai vanhaa asutusta indikoivia kerroksia. Mikäli tutkimuksessa olisi havaittu esihistoriallista tai historiallista kiinteää muinaisjäännöstä, siihen ei olisi kajottu ja kohta olisi dokumentoitu.

Kuva 7. Ryhmien työskentelyä alueen 1 länsiosassa. Myös resenttien löytöjen löytöpaikkojen dokumentointia ja löytökontekstin havainnointia harjoiteltiin. Kuva: Ulla Moilanen.

3. Havainnot ja yhteenveto

Alueen 1 löytömateriali koostui pääosin resenteistä rautanauloista ja piikkilangan pätkistä. Löytöjen kaivamisen yhteydessä alueella havaittiin myös yksi palamaton vuohen/lampaan jalan luu. Hakamaalta saatiin talteen myös yksi suurehko, 539 g painava pala lyijyä (kuva 8 ja kartta 2), joka saattaa olla resentti tai liittyä taistelun aikaiseen ammusten valamiseen. Puutarhapviljonkia ympäröivän metsän löydöt koostuivat resenteistä rautanauloista ja moderin oloisesta rautaromusta. Tämä selittynee sillä, että aluetta on myöhemmin käytetty mm. kaatopaikkana (Anttila 2003: 39). Hakamaalla on Heidi Limnellin mukaan vierailut aikaisemmin

metallinilmaisin Harrastajia luvattomasti. Löytöjen vähäisyys voi osittain selittyä tällä, mutta osittain myös sillä, että sotajoukot ovat olleet paikalla vain vajaan yhden päivän ajan, lähinnä taistelun toisessa vaiheessa (Lappalainen et al. 119-121), eikä lyhytaikainen oleskelu ole jättänyt maastoon runsaasti merkkejä.

Kuva 8. Sulanutta lyijyä (539 g), löytöpaikka kartassa 2. Lyijy saattaa liittyä ammusten valamiseen Lemun taistelussa, mutta voi olla nuorempikin. Kuva: Ulla Moilanen.

Tutkimusalue 2 sijaitsi lähellä ruotsalaisten rintamalinjaa sekä Kasarminmäen kalliohakkausta, jonka läheltä oli mahdollisesti odotettavissa hautauksiin liittyvää aineistoa. Syviä koekuoppia ei kaivettu, mutta humuksen paksuus alueella on melko suuri. Taisteluun liittyvien löytöjen puuttuminen tällä alueella oli jossain määrin yllättävää. Tämä voi osittain selittyä paksulla lehtikerroksella, joka saattoi vaikuttaa metallinilmaisimien herkkyyteen. Aluetta on myös mahdollisesti saatettu käydä läpi metallinilmaisimilla luvatta, kuten muuta ympäröivää peltoaluetta.

Hautojen löytymistä metallinilmaisimen avulla pidettiin epätodennäköisenä, mutta ei kuitenkaan mahdottomana, sillä kirjallisten lähteiden mukaan haudat eivät ole olleet kovin syviä (Karttunen 1932: 239). Sekundäärinen kajoaminen hautoihin on mahdollisesti myös voinut nostaa esineistöä (esimerkiksi nappeja) lähelle maan pintaa. On nimittäin melko tavallista, että taistelupaikkojen

läheisyydessä olleita hautauksia on siirretty muualle tai niitä on kaiveltu metalliesineiden löytämisen toivossa (Niukkanen 2009: 90).

Haudoista tai kartanon varhaisemmasta asutushistoriasta ei tehty metallinilmaisinkartoituksessa havaintoja. Myöskään Lemun taisteluun liittyviä löytöjä ei tehty, ellei sellaisena voi pitää mahdollisen raaka-ainelyijyn kappaletta. On kuitenkin syytä huomata, että alue oli melko laaja, eikä sitä pystytty yhden päivän aikana käymään niin perusteellisesti läpi, kuin olisi ollut tarpeen. Metallinilmaisimien signaalit ulottuivat vain pintakerrokseen (noin 20 cm), joten syvemmällä olevat löydöt jäivät havaitsematta, samoin puutarhapviljongin ympäristössä täyttömaakerroksien ja kaatopaikkajätteen alla mahdollisesti olevat jäännökset.

Pelto- ja hakamaalla löydöt tulivat esiin pääosin sekoittuneesta, savisesta kerroksesta, joka on aikaisemmin ollut todennäköisesti viljelykäytössä (kuva 9). Muualla löydöt tulivat esiin multaisesta humuskerroksesta. Yhdessäkään kohdassa ei kaivettu näitä kerroksia syvemmälle. Turun museoihin on 1800-luvulta lähtien toimitettu Lemun alueelta löytyneitä kanuunoiden ja muskettien kuulia (ks. Arkisto- ja rekisteritiedot, aikaisemmat löydöt), joiden tarkkoja löytöpaikkoja ei tunneta. On mahdollista, että löytöpaikat eivät kuitenkaan ole sijainneet nyt tutkitulla alueella.

Kuva 9. Alueen 1 pintamaa oli savista ja todennäköisesti vanhaa peltokerrosta. Lähes kaikki löydöt olivat resenttejä, kuten kuvassa näkyvä aaltopellin kappale, joka löytyi alueen W-osasta läheltä puutarhan kivistä pengerrystä. Kuva: Lassi Närväinen.

Lähteet

Digitaaliset lähteet:

Heikki Rantatupa – historialliset kartat portaali: Suomen sodan 1808 kartat www.vanhakartta.fi

Kansallisarkiston digitaaliarkisto: <http://digi.narc.fi>

Arkistolähteet:

Anttila, M. 2003. *Kaarina Lemunniemi Muinaisjäännösinventointi 2003*. Inventointiraportti. Turun maakuntamuseon arkisto.

Lehtonen, K. 1998. Kaarinan muinaisjäännösinventointi 1998. Inventointiraportti. Museoviraston arkisto.

Kirjallisuus:

Hantula, K. 2001. Lemun taistelu 19.-20.6.1808 - episodi Suomen sodassa. *Hyvä Kaarina. Kaarina-Seuran kotiseutulehti* 2001.

Jutikkala, E. & Nikander, G. (toim.) 1941. *Suomen kartanot ja suurtilat* II. Helsinki

Karttunen 1932. Lemun verinen päivä isoäidin kertomana. *Hakkapeliitta* 1932/8: 237-239.

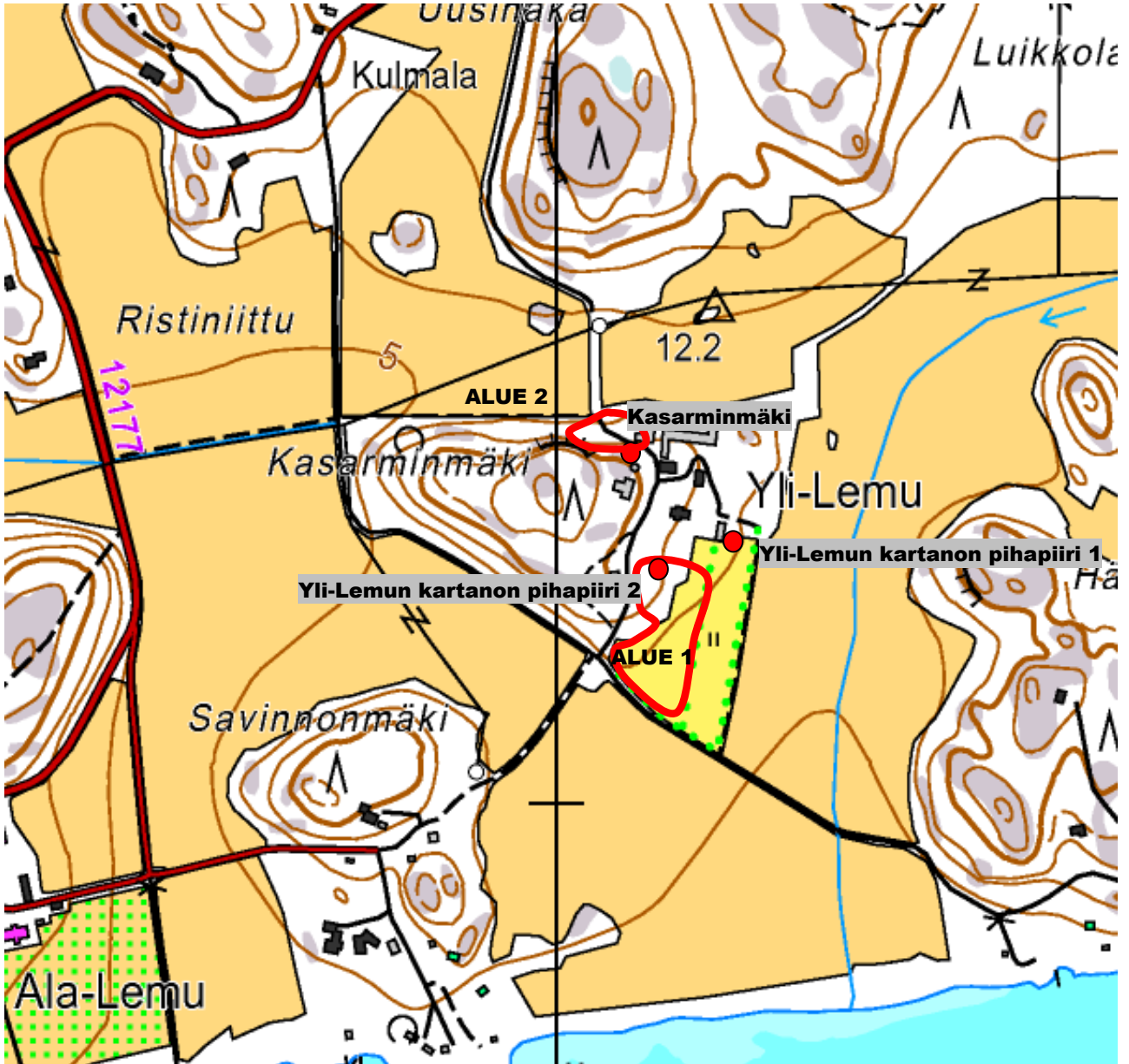
Lappalainen, J.T., Ericson Wolke, L. & Pylkkänen, A. 2008. Suomen sodan historia 1808-1809. *SKS:n toimituksia* 1200.

Niukkanen, M. 2009. Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset. Tunnistaminen ja suojelu. *Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita* 3.

Ristimella, S. 2007. Ylilemun kartanon mennyttä ja uutta aikaa. *Hyvä Kaarina. Kaarina-Seuran kotiseutulehti* 2007.

Vilppo, M-L. & Saressalo, L. 1986. Kartano meren rannalla. Elämää ja historiaa Ala-Lemussa. Turun Porvarillinen Kulttuuriyhdistys ry. Turku.

Kartta 1: Tutkimusalueet

Taustakartta © Maanmittauslaitos

Metallinilmaisinkartoituksella tutkittu alue

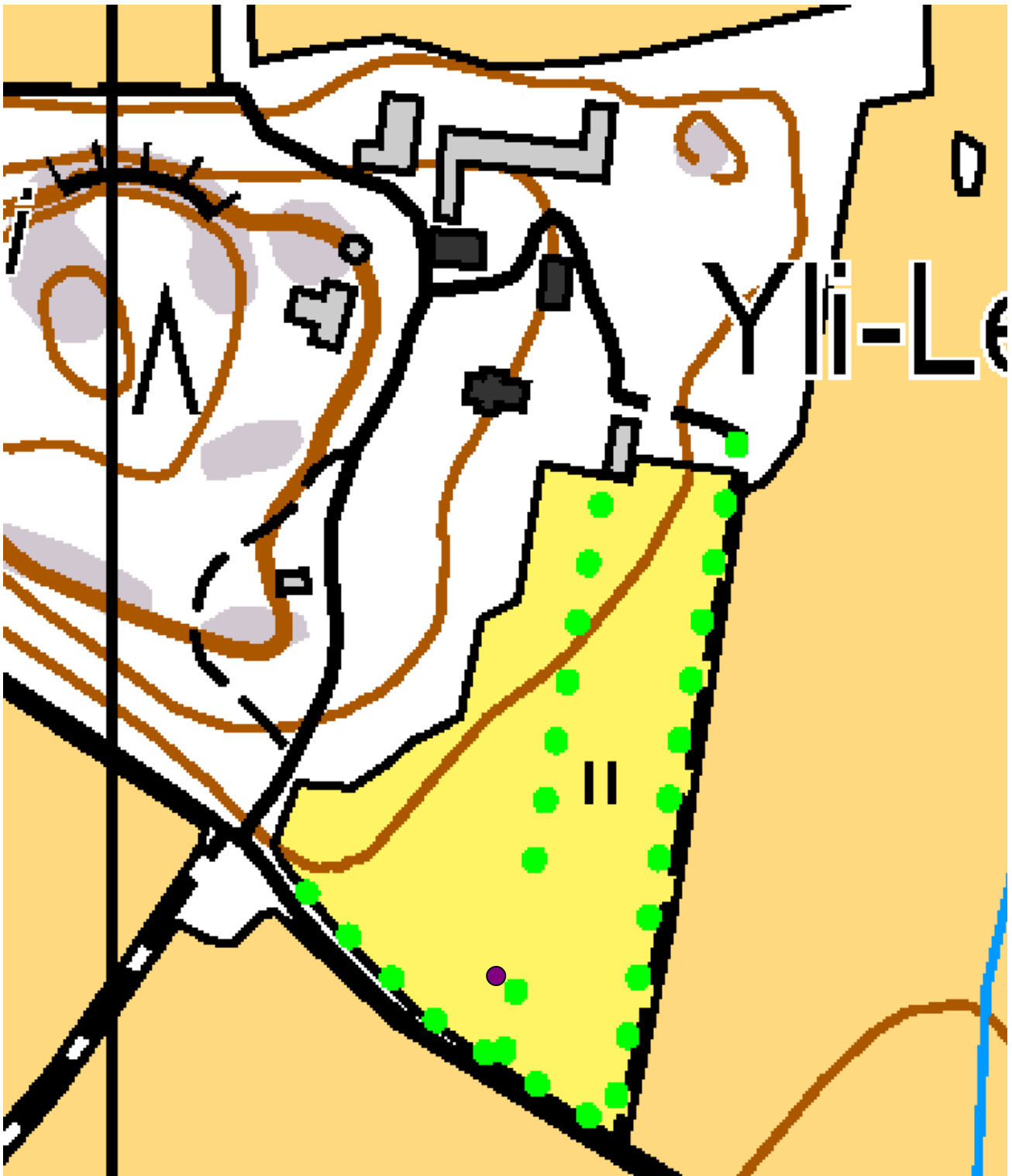
Muinaisjäännöskohde

Kasarminmäki (1000015309), kalliohakkaus, historiallinen

Yli-Lemun kartanon pihapiiri 1 (1000015310), kalliohakkaus, historiallinen

Yli-Lemun kartanon pihapiiri 2 (1000015317), asuinpaikat, historiallinen (puutarhapaviljongin perustus)

Kartta 2: Löytökohta

Mk 1:4000

Taustakartta © Maanmittauslaitos

● Sulaneen lyijyn kappale (539 g), P 6704111, I 242135 (ETRS-TM35FIN)